B. N. C.
FIRENZE
1227
9

1227.9

1224
9
A

B

1227,9

XXXVIII

RIGALT. et

AL.

Ex legato D: Equitis
Antonij Francisci
Marinij

NICOLAI RIGALTII, ISMAELIS BVLLIALDI ET HENRICI VALESII OBSERVATIONES DE POPVLIS FVNDIS.

DIVIONE,
Apud PHILIBERTVM CHAVANCE,
Typographum & Bibliopolam, viâ
S. Ioannis, ad inſigne Pueri
IESV.

M. DC. LVI.

BIBLIOTECA NAZIONALE 1872

1227.9

TYPOGRAPHVS LECTORI. S.

ETſi mei non ſit inſtituti has obſeruationes commendare, quæ legentium quotquot erunt merebuntur calculum, cum certe lectiſſimorum Triumuirorum qui eas ſcripſere, gloriæ aut pretio tenuitas mea quidquam addere non valeat, ſatis è re duxi, LECTOR, te monuiſſe CLL. VV. Rigaltij, Valeſij, & Bullialdi de Populis fundis eſſe iudicium: eos ſcilicet nominaſſe, laudaſſe eſt; Nihil ab illis ad eruditionem ornatumque omiſſum. Iuriſperitiam politioris literaturæ, Hiſtoriæ & antiquitatis acceſſione conſpicuam, aut firma argumentorum momenta deſideras; tot dotes fœlici vi & præſtantia ingeniorum liberaliter effuſas hæ obſeruationes complectuntur. Quid

igitur hic neceſse fuerit præfari miraberis, Operis inſcriptio quid intus lateat abunde prodit, ego tecum ſentiebam, L E C T O R, niſi ne pagellæ aliquot Typographicæ vacarent, quædam apponere è re putaſsem, hoc eſt vt verba exararem, nullum quippe doctiſſimi Viri reliquere ſpicilegium, hæc itaque habe.

Non eſt igitur cur verear ne prologus enormior ſit quam fabula, cum tamen ex Chryſoſtomi ſententia præfatio ad propoſitam materiam libentius perducat, euidentioremque eius præſtet intellectum, non inutilem forte hanc exiſtimabis L E C T O R, ſi noueris difficillimum Ciceronis locum in Oratione pro Cornelio Balbo his obſeruationibus expendi, in quo id agitur, Ex fœderato populo ciuem Romanum fieri non potuiſse, niſi is populus fundus factus fuißet. Tota vortitur controuerſia in explicatione huius vocis, fundus, natum inde literatum eruditiſſimorum, in re tenui (vt videtur) diſſidium, propter quod tamen ne ſummos viros Philonis in Eſsenos reprehenſioni

obnoxios λογοθήρας *arbitreris. Antiſtitius Labeo Veterum Iuriſconſultorum princeps Pomponio l. 2. de Orig. Iur. & Papiniano lib. 5. quæſt. Latinarum vocum origines rationeſque percallens, hac præcipue ſcientia ad enodandos iuris laqueos, Gellio teſte lib. 13. cap. 10. vtebatur, vnde tantum ſibi parauit nomen, vt ex eius Poſteriorum libris, trigeſimo ſeptimo videlicet Vlpianus, & trigeſimo octauo Paulus dubiorum ex facto propoſitorum ſolutionem hauſerint. Quare non immeritò Diodotus apud Thucididem pronuntiauit,* τοὺς λόγους ὅστις διαμάχεται, μὴ διδασκάλους τῶν πραγμάτων γίγνεσθαι, ἀξύνετός ἐστιν. *Qui verba rerum doctores eſſe negat, amens eſt, Verbum fundus, Diodoti ſententiam num probat, dum tot eruditis diſſertationibus locum dedit. In ſua nempe Cl. Rigaltius Petri Pithœi* τοῦ πανὺ, *de cuius gloria quidquam dicere, minuere eſt, impugnat ſententiam, quam capiti VIII. Libertatum Eccleſiæ Gallicanæ inſeruit, his verbis*, Reges Chriſtianiſſi-

mos Sanctitatem Apoſtolicæ ſedis ſic comiter conſeruare, quemadmodum Principes liberos decet, ſi nō æquo iure, certe, nō vt dedititios, aut fundos. *Ita vt Petrus Pithoeus totius velitationis fundus, merito ſit appellandus. Doctiſſimus Bullialdus Pithoei ſenſum apte & acute tuetur, Henricus Valeſius æque Conciliorum Gallicanorum aſſertor acerrimus, ac Cl. Hadrianus eius frater Monarchiæ noſtræ digniſſimus vindex à Pithœi partibus ſtat, licet in aliquibus à Bullialdo parumper diſſentiat. Hæc obſeruationum ſumma, quibus ſymbolam afferre an audebo.*

Δάφνις ἐγὼν ὅδε τῆνος ὁ τὰς βόας ὧδε νομεύων

Δάφνις ὁ τὼς ταύρως, καὶ πόρτιας ὧδε ποτίσδων.

Immo non audebo, ſed liceat cum tantorum virorum bona venia me Principibus permixtum agnoſcens Achiuis non inglorius χάλκεα χρυσοῖς *miſcere.*

Populus fundus factus dicitur, dum alterius populi legibus quas adſciſcit, ſe adſtringit. De hac deſcriptione populi fundi apud

authores conſtat, vnde Cl. Pithœi ſenſum ſic eruo, vt velit; Reges Chriſtianiſſimos nullius Pontificiæ legis, aut decreti adſcitores aut fundos, (vt ex capitis VIII. contextu liquet) immo nec obedientiæ filialis, quam non neceſſario, ſed ſponte, & ſecundum Canonem XLI. Synodi Meldenſis libera libertate *præſtant, mera gratia, & pietatis intuitu, quo Reipublicæ Chriſtianæ caput ſummum Pontificem agnoſcunt, nullo obligationis aut pactionis nexu mancipati. Quod enim ad illa verba ſpectat,* Comiter Apoſtolicæ ſedis majeſtatem conſeruantes, *etſi Cujacius Obſeruationum libro XL. cap. XXIII. Ælij Galli locum de Poſtliminio apud Feſtum reſtituens,* Quæ Nationes in ditione noſtra ſunt, cum his poſtliminium non eſt, *ſcribat. Nam & hi fœderati ſunt, & ij opinor qui majeſtatem noſtram conſeruare iuſſi ſunt, nunquam tamen adducar, vt credam in eo ſenſu rerum noſtrarum peritiſſimum Pithoeum hæc verba vſurpaſſe, liceat ſanius ominari, Reges*

quippe noſtri, vt cum Floro loquar, immunes Imperij ſunt, & reuerentiam Sedis Apoſtolicæ tuentur ſolum & retinent; quam vt exprimeret Pithoeus, dum eius ſanctitatem comiter conſeruare dixit Reges noſtros, hoc vnum innuere voluit, quod Memmius in oratione apud Saluſtium, Reges noſtros Sedis Apoſtolicæ majeſtatem conſtituere, id eſt, labantem confirmare dignitatis venerationem, atque amplitudinis exiſtimationem, quæ quidem tot Hiſtoriarum monumentis in confeſſo ſunt, vt probationibus non egeant. Quare in his verbis nullam ineſſe reprehenſionis cauſam omnes æqui iudices arbitrabuntur, cum præcipue, ſi de Pontificijs legibus hæc verba intelligas, Pithoeus in præfatione Collationis legum Moſaicarum Ill. Chriſtophoro Thuano dicata ſui ipſius interpres, mentem dilucide explicans ſcripſerit, Nos Romanarum legum maieſtatem ſic comiter conſeruare, vt tamen illis, nihil in nos licere patiamur, niſi quod earum rationi & æquitati, non auctoritati & ſanctioni concedimus.

Supereſt vt fundi nomen excutiamus, an quid infauſtum portendat, (licet in explanando Ciceronis loco ſubtiles adeo Viri doctiſſimi, vt multiiugam eorum lectionem nihil fugerit, aut ſi quid eſt, fatendum conſulto omiſiſſe.) Cuiacius ad legem 211. *de Verbor. ſignif. notat leges, quæ loquuntur de fundo, ſæpe porrigi ad ædes, quæ tamen in lege non appellantur, fundique appellatione contineri omne prædium vt in legibus XII Tabularum, additque, id fieri, quia augemus ſignificationem, qui mos eſt Iuriſconſultorum. Hinc quoque apud Plautum, Feſtum, Gelliumque, fundus auctorem deſignat, & apud Græcos numeri* πυθμένες *dicuntur in Arithmeticis minimi eorum qui ſunt in eodem* λόγῳ *ex quibus cæteri* λόγοι *oriũtur, hos latine vertit Bullialdus fundos in Theone Smyrnæo quem publico donauit* τῶν κατὰ μαθηματικὴν χρησίμων εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος ἀνάγνωσιν.

A varia fundi ſignificatione ad eius notationem procedens, fundus ſi Grammaticorum

adimus prõptuaria Eutychi lib. II. de diſcern. coniug. à verbo fundo, nomen fundus, id eſt ager, deriuatur, quod fundit nobis fructus, Varroni ager, quod videbatur pecudum ac pecuniæ fundamentum, fundus dictus, aut quod fundat quotannis multa, Autores verò finium regundorum fundum deſcribunt, quod in eo fundatur ac ſtabilitur patrimonium. Noua inde ſubit animum cogitatio, nouam è Pithoei verbis haurire explicationem. Cum aſſerat ſcilicet Reges noſtros majeſtatem ſanctæ ſedis comiter conſeruare, non vt dedititios, aut fundos, his inſinuaſſe, ſedem Apoſtolicam ita coli a Regib. noſtris, vt hinc eos dedititios; aut vectigales ſedis Apoſtolicæ quis autumari non debeat. Fundos enim recte coniunxit dedititijs, vt ſeruile quidquam omnino amoliretur. Dedititiorum quippe conditionem peſſimam nemo neſcit, vectigalium populorum & prouinciarum triſtem & indecoram agnoſcet quiſquis Hiſtoriæ & Antiquitatis ſciens. Reſtat vt firmandæ ſententiæ fideiuſ-

ſores aduocem, ne nimium mihi videar adſcribere. Alciatus literatiſſimus Iureconſultus parergōn lib. 1. *cap.* 14. *fundos populos, pro vectigalibus dici cenſet. Ex fœderatis, inquit, quorum ager iuris Romani cenſebatur, populi fundi ideò dicuntur, vt Cicero oratione pro Cornelio Balbo declarat. Opinioni noſtræ adſtipuletur ſolus Alciatus, tanti viri tamen autoritate fretus, eius ſectatorem me profitebor; habita nempe ad nominis fundi notationem ratione ſic opinatus eſt, vt & in eo etiam ſenſu Plautum in Truculento Act.* 4. *Sect.* 2. *verſ.* 15. *fundi verbum accepiſſe non dubito. In ea ſcena, Poeta Aſtaphium ancillam meretricis Phroneſij Dinarcho eius amaſio loquentem inducit, cui reſtitrix ſit ne intromittatur. Cauſas repulſæ dum ſtupens, Dinarchus opperitur, vnam et decretoriam quidem ſubdit Aſtaphium, Si qui haud nobis vſui eſt, nobis moleſtus, vnde cum Phroneſium integrum et plenum adorta eſt theſaurum, Strabacem ſcilicet ruſticum adoleſcentem qui refert num-*

mos et intus bolos dat, quapropter alijs fores occludit, nam.

Solus ſummam habet hic apud nos,
nunc is eſt fundus nobis.

Non aliter verſum hunc explicabis niſi fundus, vectigal ſeu προσόδιον ſonet, Egebat nempe Phroneſium, quæ follem Strabacis excutiendo eum fundo qui tributum pendet comparat, quia è Strabace pecunias largiente, vt è fundo penſitationem colligit, quam loquendi formulam Romanæ linguæ lex Plautus, Synecdochice vſurpauit. Pithoeus itaque Reges noſtros, non vt fundos recte dixit, id eſt non vt tributarios, ſtipendiarioſque de quibus Cæſar lib. 1. de bello Gallico et Cicero lib. 3. de legibus.

Manum iam de tabula, nimis auſus in his excurrere, ſed audaciam Typographo condonabis, LECTOR, fatenti fundum non eſſe rebus tam eruditis. Par eſt igitur, vt Petri Pithoei locum qui Doctiſſimorum Rigaltij, Bullialdi, et Valeſij Obſeruationes formauit tibi exhibeamus. En lege, perlege.

M. Pierre Pithou au Traité des Libertés de l'Egliſe Gallicane. chap. VIII.

LEs Rois Tres-chreſtiens ayãts expoſé, non ſeulement leurs moyens ; mais auſſi leurs propres perſonnes, pour mettre, reſtablir, & maintenir les Papes en leur Siege, accroiſtre leur patrimoine de tres-grands biens temporels, & conſeruer leurs droits & authorité par tout, les ont touſiours reconnus pour Peres ſpirituels, leur rendant de franche volonté vne obeïſſance non ſeruile, mais vraiement filiale, & (comme diſoient les anciens Romains en choſe non du tout diſſemblable) *Sanctitatem Apoſtolicæ ſedis ſic comiter conſeruantes, quemadmodum Principes liberos decet ; ſi non æquo iure* (comme il faut confeſſer, qu'és choſes ſpirituelles il y a preeminence & ſuperiorité de la part du Saint Siege Apoſtolique) *certe non vt deditítios, aut fundos.*

OBSERVATIO
DE POPVLIS FVNDIS.

De ſtatu ſiue conditione populorum qui fundi facti eſſe dicebantur lege Iulia de ciuitate Romana.

NICOLAVS RIGALTIVS, EXIMIO FRATRVM PARI, PETRO ET IACOBO PVTEANIS, S. D.

NON ſeparabo quos eiuſdem ſanguinis honos, idem virtutis amor, eadem ſtudia tam benè iunxêre; quibuſcum ego ab iſtius ſæculi fere principio coniunctiſſimè vixi. De Petro Pithœo ſcripturus aliquid, quod ab tanti viri ſententia vel minimum recedere videatur, non potui fideliùs aut innocentiùs tradere poſteris, quam veſtro prius examini permiſ-

ſum. Et iuuat meminiſſe dictorum, quæ nos inter olim ſuper hiſce rebus familiari colloquio miſcebamus Etenim, Pithœi quidem ætate, nemo regnorum iura, nemo veteres Eccleſiæ ritus, nemo Gallicana Romanos erga Pontifices ſtudia, Pithœo curioſius collegit, nemo prudentius oſtendit; nemo proinde Thuani auguſtiſſimi ſuffragia magnificentiora commeruit. Hodie vero, nullibi ſuauius, quam apud vos Pithœi genius adquieſcit: nullibi tam præſentes quam in veſtra bibliotheca ſummi viri manes obverſantur. Itaque pace imprimis Thuani, nam aliàs neq; veſtrã, neque ipſius adeo Pithœi ſperarem; pace inquam veſtra, pace Pithœi dixerim, apparet in opuſculo ſane pulcerrimo næuus. Catalogo ſcilicet Libertatum Eccleſiæ Gallicanæ, lingua noſtra vulgari compoſito, poſteaquam Regum noſtrorum erga Romanæ ſedis antiſtites pietatem & beneficia maxima laudauit, Latina quædam de Ciceronis oratione pro Balbo, ſic ad Eccleſiæ Romanæ præſtantiam aptata citat, vt ſignificet Eccleſiæ Gallicanæ Reges ſanctitatem Sedis Apoſtolicæ comiter conſeruare, quemadmodum principes liberos decet; ſi non æquo iure; nam diuina præferri debere fatetur humanis, certe, non vt dediticios,

inquit, aut fundos. Fundos ecce populos dediticijs adiungit; triſte aliquid deprecaturus, ac ſeruile; contrarium libertati. Et dediticiorum quidem conditionem peſſimam fuiſſe tradunt iuris Auctores; haud meliorem illa ſtigmaticorum, malæ mentis hominum, qui ſunt aliquid auſi tyrannicum. Dicemuſne, ab dediticijs iſtis deſcenſionem fieri ad populos fundos, quaſi ad deterrimæ tandem ſortis mortales? Atqui tota illa pro Balbo Tullius hoc pertendit, vt populos fundos commune vocabulum eſſe doceat omnium populorum Romani populi amicorum, federatorum, & nihilominus liberorum. Et noctium Atticarum commentarius decimus ſextus apertiſſime declarat fundos populos eſſe municipes, ciues Romanos in municipiis legibus ſuis viuentes, & ſuo iure vtentes; muneris tantum cum populo Romano honorarij participes; ab eoque munere capeſſendo appellari municipes: nullis alijs neceſſitatibus, neque vlla populi Romani lege adſtrictos, ni in quam populus eorum fundus factus eſt. Sic habentur extrema iſta Gellij verba libro Carrionis rectiſſime; cum eoque libro facit alter ille, quem vos nuper in Bibliotheca Regia; me rogante, officioſiſſime inſpexiſtis. Erant igitur

in Romana ditione municipes liberi, nullis populi Romani legibus alligati; niſi in aliquam forte legem Romanam populus eorum fundum ſe fecerat. Tunc enim dicebatur fundus ei legi, ſiue in eam legem quam adſumſerat, quam ſententia ſua comprobauerat. Etenim leges habebat ſuas & propria ſibi iura quæ cognata & coorta ſecum, in ipſis municipum mentibus tanquam in fundo reſederant, & ipſa radicibus nitebantur ſuis; & ſi quædam certè illorum eſſent conſimilia Romanis, non de Romanis tamen, ſed de publico ſenſu, ſumta: adeoque ipſe populus erat legum ſuarum fundus. Nam & ager in quo pedem poſuerat exoriens populus, quia videbatur pecudum ac pecuniæ eſſe fundamentum, fundus eſt appellatus. Hoc adſerit Varro, & legis auctorem alicuius ſiue ſententiæ ſubſcriptorem Cornelius Fronto factum eſſe dicit legis & ſententiæ fundum. Vt iam hinc tota iſta quæſtio, de ſchemate veniat, ſiue formula loquendi figurata paulatim ſe ſe ad populi arbitrium flectente. Sic populos fundos fieri ait Feſtus rei quam ſe alienare teſtantur; & in Plautina fabula Trinummo, filio ſpõdenti pater accedit fundus potior, cui nimirum, vt majori domino, tutiùs credatur, quam filio.

Tale autem forte an fuerit legis Iuliæ de Romana ciuitate caput, quantum ex Marco Tullio colligimus: *Ex fœderato populo quemquam fieri ciuem Romanum, niſi is populus fundus factus fuerit, non placere.* Vel potiùs in hunc modum: *Qui fundi populi facti non erunt, ciuitatem ne habeant.* Quâ certè formula, legis iſtius latorem fundi vocabulo ſeruile quicquam, vel indignum liberis ceruicibus iugum induere voluiſſe, non eſt putandum. Hoc vero tantùm cauiſſe, ne quis ex municipio ſingilatim ciuitate Romana donaretur, niſi municipalis ille populus alienandi municipis ſui fundus id eſt auctor fieret, confectiſque ſuper ea re tabulis ſubſcriberet; non aliqua pactione fidejuſſoria nexus, quod Pithœus exiſtimaſſe videtur, ſed, quemadmodum diximus, tamquam auctor & moderator; beneficij ſiue honoris aliunde collati, ſi non diſpenſator, certè arbiter & comprobator. Aduerſus hanc legem feciſſe Pompeium criminabantur accuſatores Balbi, donato ciuitate Cornelio Balbo Gaditano de conſilij ſiue Senatus Pompeiani ſententia. Itaque obijciebant, Balbum vitio factum fuiſſe ciuem Romanum, populo Gaditano non poſtulante: exceptum fuiſſe fœdere, ne quis è Gadibus ciuitatem mutaret: populum Gadi-

ranum non fuiſſe fundum ; non laudatorem aut procuratorem adipiſcendæ ciuitatis Romanæ : eoque facto violatam fuiſſe populi Romani maieſtatem, neglectas federis Gaditani leges. Refellit obiectionem Cicero: negat vllo federe impediri jus ciuitatis mutandæ. Hæc enim eſſe fundamenta firmiſſima libertatis, ire quò libeat : ſui quemque iuris, & retinendi & dimittendi eſſe dominum: Gaditanos multis annis antequam Balbus in iudicium ob ciuitatis mutationem vocaretur, hoſpitium cum ipſo Balbo feciſſe publicè : denique, re multo ante hoc iudicium Gadibus audita, fore vt Balbo periculum crearetur, grauiſſima in ciuem ſuum accuſatorem Balbi ſenatus conſulta feciſſe; deprecatores pro ipſo miſiſſe Romam. Poſt hæc omnia, concludit Tullius interrogando; *Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri, ſi tùm ſit fundus, cum ſcita ac iuſſa noſtra ſua ſententia comprobat, quam cùm hoſpitium facit?* Hæc procul dubio monſtrant, fundorum populorum ſtatum, nullatenus æquiparandum eſſe dediticijs. Immo fundorum appellatione populorum ſignificari liberos, ciues ſui iuris, ſuæque ſpontis; cum in pleriſque huiuſcemodi conditionis ciuitatibus magna pars juris ſui libertatem ciuitati Ro-

manæ anteferret. Sic apud Liuium tribus Hernicorum populis, quia maluerant, quam ciuitatem, ſuæ leges redditæ, & Præneſtini ciuitate ob virtutem donati, non mutauêre. Hoc igitur exemplo ſapiunt Galli, qui ſalua ſemper Sedis Apoſtolicæ ſanctitate aduerſus ambitioſas monarchiæ Romanæ molitiones opponunt Eccleſiæ Gallicanæ priſtina ſcita ſua, ſiue iura, ſiue iuſſa. Sic fundi populi ſumus, non dediticij, ſed liberi, ſed federati, ſed amici; Chriſtianæ libertatis municipes. Quod ad conſeruandam populi Romani majeſtatem attinet, præclarè Tullius ait, legiſlatoris verba iubentia magis eſſe quam ſpondentia fecialis; & in ſuperiori conditione cauſſaque poni, cuius majeſtas federis ſanctione defenditur. Atque hoc federibus adijci docet Proculus; vt intelligatur, alterum populum ſuperiorem eſſe; non vt intelligatur, alterum non eſſe liberum; probatque exemplo clientium, quos etſi habeamus in clientela noſtra, liberos tamen eſſe haud infitiamur: ſic eos qui majeſtatem comiter conſeruare debent, nihilominus liberos eſſe pronunciamus. Sane, quotquot vbicumque degimus vere Chriſtiani, religioni ducimus iſthæc Romæ profanæ ſcita rebus accomodare Chriſtianis. Et Pi-

thœus noſter hoc ipſo de Libertatibus Eccleſiæ tractatu, majeſtatem Regibus ſic ſeruat, vt non alteri communicet poteſtati; ſed Apoſtolicæ Sedis ſanctitatem, pro majeſtate, comiter ab ipſis etiam Regibus conſeruandam eſſe ſuadeat. Verum Eccleſia ſe ſe ab ſæculo ſpernit procul. Hoſpitium habet in ſæculo, ſubjecta ſecularibus tantiſper. At municipatum ſuum in cœlis eſſe didicit & ſperat; & magiſterio Pauli ſecura credit; præſaga futurorum, majeſtatem Domini protegentis fideliſſimè conſeruat.

Hæc de populis fundis obſeruanti mihi, ſunt interuiſa quædam non iniucunda ſcitu; ſed in hunc dilata locum, ne propoſiti ſeries turbaretur interjectis. Primum illud fuit, Hoc de ciuitate Romana iudicio Balbum ſibi graue ſenſiſſe periculum, cui propulſando tam graues adhibuerit defenſores, Pompeium quidem, adeoque ipſum Ciceronem. Noſtis elogium: Hominem occiderit oportet, qui te patrono vtatur. Pompeius certe Balbum de fortunis omnibus ita dimicaſſe ait, vt nullius in delicti crimen vocaretur. Enim vero graue fuit præſtanti viro cauſam dicere de iure virgarum, & ſeruauit Cicero, quem Pompeius fecerat, ciuem; cuius nepoti triumphum fata

ſeruabant. Magni ergo ponderís fuit iſtud conſeruandæ ciuitatis iudicium, quo ſcilicet agebatur de beneficio Porciæ legis, quæ virgas à corpore ciuium Romanorum teſte ipſo in Rabiriana Tullio, amouerat, in Gaditani municipij virum excellentem collato, quod beneficium pro ſcapulis & tergo fuiſſe dicit Cato in oratione contra M. Cœlium, vbi ſe multos ciues prohibuiſſe iniuria verberum gloriatur. Ideoque Plinius Secundus, naturalis hiſtoriæ volumine ſeptimo, inter exempla varietatis fortunæ poſuit Balbum huncce Gaditanum. Qui Plinij locus alterum hic conſtituet articulum prætermiſſorum obſeruatione ſuprà currente. Hæc vero ſunt auctoris doctiſſimi verba in editione illa Pariſienſi, ſtudio Petri Daneſij, quem ſub Bellocirij nomine latêre monuit Æmarus Ranconetus, emendata: Fuit & Balbus Cornelius maior, conſul; ſed accuſatus; atque de iure virgarum in judicum conſilium miſſus; primus externorum, atque etiam in Oceano genitorum, vſus illo honore, quem maiores noſtri Latio quoque negauerunt. Accuſatum fuiſſe ait Plinius, non quaſi ciuitatem ſuffuratus eſſet; verum quia Gaditanus, & ad ſuos Gaditanos reportandus, miſſum vero in judicum conſilium: & eſt

pro ipſo Ciceronis oratio ad judices. Maiorem præterea dicit, quia patruus erat alterius Cornelij Balbi, qui aliquot annis poſt accuſationẽ, de Garamantibus triumphauit. De quo etiam Strabo: ΒΑΛΒΟΣ Ο ΘΡΙΑΜΒΕΥΣΑΣ, & ipſe Plinius, volumine quinto: *Vno omnium externorum, curru & Quiritium iure donato.* Currum dicit, triumphalem. Quiritium iure, quia cum Balbo maiore, patruo, in ciuitatem venerat. Huiuſce Balbi iunioris ſupra fidem humanam temeritate notata, Velleius appoſuit: *Illis incrementis fecit viam, quibus non Hiſpaniæ ſuæ natus, ſed Hiſpanus, in triumphum & pontificatum adſurgeret.* Sic edidit Lipſius. At in editione Rhenani: *quibus non Hiſpaniæ Gadibus natus, ſed Hiſpanus.* Vnde facilis emendatio, repoſitis quæ tranſpoſita fuerant: *Illis incrementis fecit viam, quibus non Hiſpanus, ſed Hiſpaniæ Gadibus natus, in triumphum & pontificatum adſurgeret.* Quod certè indignationem augebat, honoris in exteros collati: quia magis extranei videbantur, qui non in Hiſpania geniti, ſed in Oceano, vt ait Plinius, VII. 43. Gadibus extra orbem conditis, lib. V. 19. quod explicat Velleius, vbi de Gadibus: *Tyria claſſis, inquit, plurimum pollens mari, in vltimo Hiſpaniæ tractu, in extremo noſtri or-*

bis termino, inſulam circumfuſam Oceano perexiguo à continenti diuiſam freto, Gades condidit. Valete ſuauiſſimi Puteani.

Faventibus vobis, hæc appendicula Gadibus etiam legatur. Gaditani gaudete. Habete poſt hæc, populi fundi, æquiorem & placatiorem Pithœum. Hadrianus quoque noſter ille Turnebus, quæ ſunt à Cicerone ad judices dicta pro vobis, omnium optime percepit. Quod etiam, pace clariſſimi Auguſtini veſtri Antonij, proditum velim. Dicite autem Puteanis gratias tantas, quantiplurimi vobis iſthæc Obſeruatio noſtra videbitur. Satis equidem mihi feciſſe arbitror, quod amicorum benemerentium deſiderio ſum obſecutus. Tulli Leucorum. M. DC. LI. Cal. Febr.

AMPLISSIMO AC ERVDITISSIMO VIRO
NICOLAO RIGALTIO
IN SVPREMA METENSI CVRIA CONSILIARIO REGIO,

ISMAEL BVLLIALDVS S.P.D.

PERPOLITAM *ac eruditam obſeruationem tuam de Populis fundis nuperrimè ad nos miſſam auidiſſimè legi, ac relegi: cùmque auctores tam antiquos, quàm ſæculo noſtro proximos, qui de illis ſcripſerunt, adijſſem, quædam mentem ſubierunt, quæ ſcriptis mandare mihi viſum eſt, & ad te tranſmittere, vt de illis ſententiam feras. Eo animo ſcripſi, vt rem variantibus opinionibus obſcuriorem factam, mihi clariorem redderem, ſimulque Petri Pithœi verborum ſenſum cognoſcerem; non verò vt gloriolam, ex ſummis viris cuiquam contradicendo, mihi quærerem. Id qualecumque eſt, vt æqui boniq; facias, & me ſemper ames rogo. Vale* Scrib. Lutetiæ Pariſior. Maij xv. anno M. DC. LI.

LVCIVS CORNELIVS BALBVS ciuis Gaditanus à Cn. Pompeio ciuitate Romana donatus, ciuis Romanus factus fuerat. Legem enim tulerant L. Gellius, Cn. Cornelius Coſſ. ex Senatus ſententia, quâ ſancitum fuit, vt ciues Romani ij eſſent, quos Cn. Pompeius, de conſilij ſententia, ſigillatim ciuitate donaſſet. Accuſatus fuit Balbus, & in iudicium vocatus, quòd Gadibus cùm natus eſſet, Romanus ciuis à Cn. Pompeio factus fuiſſet: negabat etenim accùſator ex fœderato populo, niſi is populus fundus factus eſſet, quemquam potuiſſe in ciuitatem Romanam venire. Ridet Cicero hunc accuſatorem, iuriſque imperitum interpretem appellat, quòd iſte hanc pœnam fœderibus Romanis adſcriberet, vt præmiorum beneficiorumque, à populo Romano conferri ſolitorum, expertes faceret fœderatos. Quamobrem M. Tullius in hæc verba prorumpit, *Quid enim dici potuit imperitius, quàm fœderatos populos fieri fundos oportere? nam non id magis eſt proprium fœderatorum, quàm omnium liberorum.* Quæ periodus ſic intelligenda eſt, Nihil imperitius dici poſſe, quàm fœderatos populos fieri fundos oportere, vt ciuitate Romana ex illis populis quiſpiam donaretur: nam non id

magis eſt proprium fœderatorum , quàm omnium liberorum : id eſt, eâ conditione ac lege non tenentur magis fœderati, quàm liberi, quos populos fundos fieri haud neceſſe eſt, vt ex ipſis aliqui ciuitate Romanâ donentur. Explicat deinceps Tullius , quinam ſint populi fundi, vt falſam iuris interpretationem ſubmoueret. *Sed totum hoc , iudices, in ea fuit poſitum ſemper ratione , atque ſententia , vt cùm iuſſiſſet populus Romanus aliquid , ſi id adſciuiſſent ſocij populi ac Latini, & ſi ea lex , quam nos haberemus , eadem in populo aliquo tanquam in fundo reſediſſet , vt tum lege eadem is populus teneretur, non vt de noſtro iure aliquid minueretur, ſed vt illi populi aut iure eo , quod à nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo , aut beneficio vterentur.* Ex quibus verbis liquidò conſtat, fundos populos factos fuiſſe ſocios vel fœderatos populi Romani, qui legibus Romanis, quas adſciuerant, parebant, iiſque vtebantur. Quod accidere potuit duabus de cauſis , cùm ſcilicet apud populos illos fœderatos vel ſocios nulla lex de re quapiam lata eſſet : vel cùm ob vtilitatem aliquam , patriam legem abrogabant ſocij , Romanamque adſciſcebant. Cuius exemplum affert ſtatim Tullius , Latinorum videlicet, qui leges Romanas voluerunt, ad-

ſciuerunt. Caput deinde Legis Iuliæ recitat, *Quo ciuitas eſt ſociis & Latinis data; qui fundi populi facti non eſſent, ciuitatem non haberent. In quo magna contentio Heracleinſium & Neapolitanorum fuit, cùm magna pars in iis ciuitatibus iuris ſui libertatem ciuitati anteferret.* Quo quidem capite Legiſlator ad vniuerſitatem, non ad ſingulos reſpexit: præterea ciuitatis Romanæ ius illa formula ad pauciores reſtrinxit, ad populos nimirum fundos: ne fortè, in omnes promiſcuè collato beneficio, præmia vileſcerent, quæ ſolis benemeritis debentur. Et de populo quidem Romano benemeriti erant, qui leges ipſius adſciſcendo obnoxios ſe tanto magis reddebant, earumque obſeruatione in fide conſtantius manebant. Ad vniuerſitatem verò reſpexiſſe legis Iuliæ caput, clariſſimè probant exempla à Tullio allata. In commune ſiquidem conſultarunt Heraclienſes & Neapolitani in ſuis ciuitatibus, conduceretne ſuis rebus, vt ciuitatem Romanam conſequerētur, populos fundos fieri: dumque deliberant in contrarias ſententias diſcedunt, pleriſque iuris ſui libertatem Romanæ ciuitati anteponentibus. Non diſputarunt autem, num alicui priuato ſingularique ciui in Romanam ciuitatem tranſire permitterent. Vnde patet populos

fundos factos fuiſſe iuris ſui libertatis, id eſt αὐτονομίας amiſſione, & quaſi alienatione; mutatis ſcilicet legibus proprijs, aſcitiſque Romanis. Pergit Cicero, vt vim formulæ illius notam faciat. *Poſtremò hæc vis eſt iſtius & iuris & verbi, vt fundi populi beneficio noſtro non ſuo iure fiant. Cùm aliquid Populus Romanus iuſſit, id ſi eſt eiuſmodi, vt quibuſdam populis ſiue fœderatis ſiue liberis permittendum eſſe videatur, vt ſtatuant ipſi non de noſtris, ſed de ſuis rebus, quo iure vti velint: tum vtrum fundi facti ſint, an non quærendum eſſe videatur. De noſtra verò Republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute fundos populos fieri noluerunt.* Docemur itaque in populi Romani poteſtate fuiſſe, alij populo concedere ac permittere, vt fundus fieret, & beneficij loco habitum. Extat certè apud Liuium, lib. 40. A. V. C. 573. anno, exemplum conceſſi vſus Latinæ linguæ Cumanis, A. Poſthumio Albino, C. Calpurnio Piſone Coſſ. *Cumanis eo anno petentibus permiſſum, vt publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi ius eſſet.* Hi autem iam municipes facti erant anno ab V. C. 538. L. Poſthumio III. Tiber. Sempronio Graccho Coſſ. Si hunc Latinæ linguæ vſum petere à Repub. Romana neceſſe fuit: ſique petentibus conceſſus

ceſſus eſt; multo magis iuris alicuius Romani vſus petendus erat, quod ipſis vtilius foret fœderatis. Eo porro iure, quod aſciuerant, vtebantur, vt de ſuis non de populi Romani rebus ſtatuerent. Demum aſſerit Tullius, quærēdum eſſe vtrum fundi facti ſint populi, ſi nimirum ſecundum Romanam legem viuere elegerint, num etiam hoc ipſis permiſſum ſit. Noluerunt verò iſti populi fundi facti, nec ſibi propoſuerunt de Reip. Romanæ rebus quicquam ſtatuere. Vt verò oſtendat accuſatorem ignorare ius mutandæ ciuitatis, affirmat *non ſolum in legibus publicis poſitum, ſed etiam in priuatorum voluntate, iure enim noſtro*, inquit, *neque mutare ciuitatem quiſquam inuitus poteſt; neque, ſi velit mutare, non poteſt, modò adſciſcatur ab ea ciuitate, cuius eſſe ſe ciuitatis velit.* Hæc igitur fuit Ciceronis ſententia, atque populi fundi appellatio eo ſenſu intelligenda ac ipſe interpretatur. Accuſator autem Balbi legi Iuliæ fraudem faciebat: cùm ad ſingulos referendo, quæ ad vniuerſitatem ſpectabant: tùm Romanæ Reipub. poteſtatem, in donanda ciuitate priuatis hominibus, reſtringendo ad illas ciuitates & populos, qui fundi facti fuiſſent, & ciui in aliam ciuitatem tranſeundi auctores; quomodò leges ſuas adſcitis Roma-

nis commutarant. Mens ſiquidem legis Iuliæ fuit, vt ſocijs & Latinis ciuitas daretur, & ciuitates eorum in Romanam ciuitatem tranſcriberentur: cæteris verò vel liberis populis fœderatiſve Romana ciuitas negaretur; niſi populi fundi facti fuiſſent. Verumtamen, vt Tullius optimè diſſerit, eâ lege Populus Romanus ex ciuitatibus ſociorum atque amicorum fortiſſimos, propoſitis præmijs, eliciendi facultatem ſibi non ademit. Neque etiam illius legis ſenſus fuit, vt nullum ciuitatis externæ ciuem in Romanam adſciſcere poſſet populus Romanus ciuitatem, niſi populus ille fundus factus fuiſſet. Vtque probet ex lege Iulia accuſatorem in Balbum agere non poſſe, neque oportere populum fundum factum eſſe; vt ab eius ciuitate in Romanam aliquis tranſiret, adnotat tunc ſolummodo id prohibitum fuiſſe Romano populo, quando fœderibus continebatur. Illius verba ſunt. *At enim quædam fœdera extant, vt Germanorum, Inſubrium, Heluetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum à nobis ciuis recipiatur. Quod ſi exceptio facit, ne liceat; ibi neceſſe eſt licere, vbi non eſt exceptum. Vbi eſt igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat in*

ciuitatem ? nuſquam. Quapropter neque de ſtatu ſociorum; qui populi fundi facti erant, agebatur; neque ius aliquod ciues apud ſe retinendi illis, qui non erant, competebat; atque adeò vindicandi eos, ſi in Romanam ciuitatem tranſiiſſent: ſed in poteſtate populi Romani beneficium dantis, & electione accipientis totum negotium verſabatur. Ex prædictis etiam patet, qualis fuerit conditio populorum fundorum, qui ſic appellati ſunt, quia Romanas leges mutatis ſuis proprijs inuexerunt; vel retentis ius inſuper aliquod Quiritium adſciuerunt, quo vtentes de rebus ſuis ſtatuerent. Illi tamen formulæ nulla ſeruitutis nota, nulla deditionis inerat: ſpontè ſiquidem legum Romanarum iugo ſe ſubmittebant: neque illis populis hoc voluiſſe ſufficiebat, niſi & populo Romano placuiſſet. Beneficium itaque accipiebant, non iniuriam patiebantur populi fundi facti: cauſa eorum deterior non erat; commodum quinimò & vtilitas ipſis accedebant.

De illa verò loquendi formula, *populus fundus*, *rei fundus*, iam differendum. Plautus in Trinummo ſcena penultima Lyſitelem adoleſcentem de nuptiis verba facientem producit, & vt virginem Lesbonici ſororem connu-

bio ſibi iungeret conſilia agitantem. Abſente Charmide virginis patre cum Lesbonico egerat, vt ſibi nuptum daretur puella, etiamque indotata: negabat, Lesbonicus indotatam ſororem, turpe enim id ei videbatur, in matrimonium collocare velle, etſi dote numerata bonorum ipſi nihil reliqui eſſet. Cùm ergo non expreſſis verbis deſpondiſſet ſororem, peregrè aduenit Charmides puellæ pater, eumque conuenire ſtatuit Lyſiteles, & talia verba loquitur,

Nunc mihi is propere conueniendus eſt, vt, quæ cum eius filio
Egi, ei rei fundus pater ſit potior.

Vbi verbum illud *fundus* pro *ſponſore* eſt accipiendum: etenim res de qua agebatur, nuptiæ erant, & fundus potior ei rei quærebatur, id eſt ſponſor, qui ius deſpondendi haberet potius quàm Lesbonicus, qui alius eſſe nequibat quàm Charmides, in cuius poteſtate filia ſua erat. Fundus etiam hîc accipi pro auctore poteſt, quîcum tutius nuptialia pacta & inſtrumenta conficiat Lyſiteles. Et fundum pro auctore accipi etiam Feſtus docet, *fundus quoque dicitur populus eſſe rei, quam alienat; hoc eſt auctor.* Quæ verba ad contractum emptionis venditionis pertinent, & ſignificant popu-

lum de euictione teneri, & emptori eam præſtare debere, cùm ipſe venditionis auctor fuerit. Quæ formula vſurpata quoque videtur, quamuis minùs propriè, loquendo de populis illis qui iure Quiritium adſcito ob aliquam vtilitatem ſuam populi fundi facti ſunt. Vt enim voluntarius contractus eſt emptio venditio, & conſenſu peragitur; ita voluntarius erat contractus eorum, qui ſua iura ac leges quaſi alienabant, & Romanis commutabant; ipſis enim eligentibus, & populo Romano permittente, populi fundi fiebant. Vi autem verborum illius formulæ fundos factos intelligere debemus, adſcitis legibus Romanis earum obſeruationi ita ſe obſtrinxiſſe, vt αὐτονομία iuribuſque proprijs, quæ alienauerant, vti ampliùs non poſſent, aut nouas leges, inductis Romanis, ſcribere; ita vt, ſi quid eiuſmodi auſi fuiſſent, fœderum violatorum, ac ſpretæ Majeſtatis rei forent: pœnaſque eo nomine dare tenerentur. Cùm enim id beneficij loco habitum ſit, niſi cum ſumma iniuria, ac majeſtatis populi Romani contemptu, ab iis qui acceperant, leges Romanæ violari non poterant. Sed & Ciceronis interpretatio apertior eſt, nec huic tamen aduerſatur, fundus enim populus ideo appellari vult, quòd in eo

eadem lex, qua vtebatur populus Romanus, tanquam in fundo reſideret. Quibus verbis intelligit populos illos teneri, & legibus Romanis obligari, ſicut fundus aut ager hypothecæ obnoxius, creditori oppigneratus, quique præs eſt optimus ac ſponſor. Illos autem fundos populos ea fuiſſe conditione ex Gellio conſtat lib. 16. cap. 13. vbi de Municipibus ac populis fundis ita diſſerit. *Municipes ergo ſunt Ciues Romani ex Municipiis, legibus ſuis & ſuo iure vtentes, muneris tantùm cum populo Romano honorarij participes, à quo munere capeſſendo appellati videntur nullis aliis neceſſitatibus, neque vlla populi Romani lege adſtricti, ni inquam populus eorum fundus factus eſt.* Patet itaque populum fundum factum neceſſitatibus obnoxium, & populi Romani legibus adſtrictũ fuiſſe: quibus etiam municipes populi fundi facti adſtringebantur. Idemque Gellius lib. 19. capite 8. de legis fundo meminit, Frontonem ſic loquentem faciens, *Sed hæc ego, inquit, dixi, non vt huius ſententiæ legiſque fundus ſubſcriptorque fierem, ſed vt ne Cæſaris viri docti opinionem ἄπαρα μύθητον deſtituerem* Quibus, Frontonem ſententiam ſuam mutare noluiſſe, oſtendit, & Cæſaris opinioni adhærere; & metaphora vſus eſt à populis legis fundis

factis, qui mutatis proprijs legibus, Romanas adſciſcebant, iiſque ſubſcribebant. Quo loco neque à Cicerone, neque à ſe ipſe diſſentire mihi videtur, quod Pauli Manutij pace dictum volo, qui in argumento orationis pro Corn. Balbo ita de Gellio ſentit. Sibi autem conſtare Gellium ſic oſtendere poſſumus; cùm cap. 13. lib. 6. verba faciat de illis, quibus populi fundi tenentur: poſteriori verò loco modum explicet quomodo fundi legis fiant, mutando ſcilicet leges proprias, & externis ſubſcribendo. Ex quo poſteriori etiam loco debemus animaduertere, in illa loquendi formula, *populus fundus*, ſubintellectam fuiſſe vocem *legis*, quam Gellius exprimit.

Adrianus Turnebus Aduerſarior. lib. 4. cap. 12. Marci Tullij interpretationem approbat, ipſumque verè ſincerèque argumentari ſine verborum captione aſſerit: & populum fundum ita dici exiſtimat, *Quaſi lex vrbem Romam, in qua lata eſt, pro ciuitate habeat: populum illum, à quo eſt adſcita, pro fundo quodam ſuo, vt in eo ſedem ponat. Ita per tranſlationem ea dicendi ratio auctoritatem ſignificare cœpit.*

Paulus Manutius loco ſupra citato Ciceronem vt cauſæ ſuæ ſeruiret ſenſum formulæ illius peruertiſſe dicit, & ſic diſſerit. *Tota*

cauſſa pendet à fœdere , id eſt interpretatione eorum verborum , vt populus fundus fieret. Aliter enim accuſator , aliter ea Cicero interpretabatur. Accuſator ſic , fundum fieri populum , cùm auctor eſſet eius rei , quam alienaret : Cicero cùm acciperet vnam pluresve leges Romæ latas, vt iis legibus in poſterum æquè ac Populus Romanus vteretur, &c. Neſcio quare Manutius fœderis Gaditani interpretationem à ſenſu verborum iſtorum , *vt fundus populus fieret*, dependere affirmet : cùm Cicero dicat, in illo nihil aliud fuiſſe , niſi vt pia & æterna pax eſſet, quibus adiectum erat, quod non eſt in omnibus fœderibus , MAIESTATEM POPVLI ROMANI COMITER CONSERVANTO. Quod etiam verbum, *comiter*, accuſator perperam interpretabatur *communiter*. Ex Ciceronis oratione conſtat, accuſatorem ex fœdere Gaditano L. Cornelium Balbum, vt ad ciuitatem propriam rediret , repetiiſſe ; quòd crederet , ſine iniuria Gaditanæ ciuitatis, ipſiuſque imminutione ac detrimento , ciues ex ea in Romanam elici non poſſe. Ex capite verò legis Iuliæ , quod crederet , populum fundum fieri debere, vt ipſius auctoritate ex ciuitate ſua aliquis in aliam tranſiret. Sed negat Cicero hæc fœdera ac iura ad ciuitatem pertinere ; & vt iam prædixi peſſimè intellige-

bat accuſator : nam ciuitas populus fundus fit iuris Romani, vel legis alicuius quamaccipit:. & ſic auctor eſt propriarum legum, à quibus recedit, alienationis : ſed auctor neceſſarius non eſt, aut eſſe poteſt ciui ſuo, vt ciuitatem ſiue volens, ſiue inuitus mutet, vt manifeſtè probat Cicero.

Carolus Sigonius lib. 1. cap. 4. de antiquo iure Italiæ, ex Plauto & Feſto fundum interpretatur auctorem, *Ex quo*, ait, *tranſlatè populos fundos appellatos eſſe intelligere poſſumus, qui ipſi auctores eſſent, vt iure ciuili Romano ſe obſtringerent, quomodo accepit accuſator Cornelij Balbi.* Et Ciceronem affirmat aptiùs ad cauſæ victoriam, quàm ad veritatis rationem locutum. Verùm Sigonium hîc mentem accuſatoris aſſecutum eſſe dubito; non agebatur enim de legum Romanarum obſeruatione, quæ ab alijs ciuitatibus, etiam antequam in Romanam tranſiiſſent, obſeruabantur : ſed de mutata ciuitate litem Balbo mouerat accuſator. Franciſcus quoque Hotmanus Obſeruatio. lib. 2. c. 19. vult Ciceronem in eius formulæ explicatione, & tempori & cauſæ ſeruiiſſe, & legem de Populi authoritate exquirenda eluſiſſe; illius verba ſunt: *Neque rurſus ob eam cauſam fieri fundus dicitur, quod in eo lex aliqua tan-*

quam ædificium in fundo ponatur: ſed quod ciuibus ſuis nouo & adſcito iure vtentibus fundamento, id eſt firmamento ſit, item vt auctores ſiue patres, ſiue tutores, ſiue venditores firmamento eſſe ſolent aliis, qui eorum auctoritatem ita ſequuntur, vt ea perinde nitantur, quaſi ædificia fundo. Denique, vt rem verbo abſoluam, hæc locutio non ad ſubſtantiæ aut qualitatis, ſed ad relationis categoriam pertinet: quoniam cùm dicimus populum eſſe fundum, hoc ſignificamus ciuibus ſuis eſſe fundum, vt hoc illudve faciant: veluti vt ſe pro Romanis ciuibus gerant: vt illa populi Romani lege ac iure vtantur. Tunc enim populus illis firmamenti loco eſt, quo tanquam fundamento nitantur. Eſtque cum iis, quæ ſuperiùs dicta ſunt, ſanè conſentaneum, vt nulla res alicuius populi ſine ipſius iuſſu atque auctoritate alienetur.

Confundunt illi tres Manutius, Sigonius & Hotmanus, iuris legumque Romanarum in ciuitatem aliquam vniuerſitatis electione, conſenſu ac auctoritate inuectionem, cum ciuitatis mutatione ab aliquo ſingulari facta, quæ ambo diſtingui debent, vt luculenter rationibus multis Cicero iudicibus probauit: in mediumque allato cum gentibus quibuſdam fœderum exemplo, quibus exceptum erat, ne quis ex ipſarum ciuitatibus in Ro-

manam ciuitatem reciperetur. Erat equidem populus fundus auctor ciuibus ſuis vniuerſis, vt iure Romano ſimul ſe obſtringerent; ſed ſingulis auctorem eſſe haud neceſſe fuit, vt ciuitatem mutarent, quoniam in ſingulorum poteſtate hoc ſitum erat. Vnum equidem miror hoſce tantos viros M. Tullium falſæ interpretationis inſimulare, cùm plana ſit & aperta illius explicatio, validiſque munita ac firmata argumentis. Hotmanus porrò populum fundum fieri reſpectu ciuium intelligit: potius verò mihi videtur reſpectu legis ac iuris, etiamque legiſlatoris, cui tanquam hypotheca obnoxius redditur: & cui, vt auctor, contractu voluntario obſtringitur, intelligi debere; & ita locis citatis accepit Gellius. Fit enim fundus eius reſpectu, cui ſe obligat, cui ſpondet, & cui leges ac iura data ſeruare promittit.

Nunc ad ampliſſimi viri Nicolai Rigaltij ſententiam, quam nuperrimè in obſeruatione de populis fundis protulit, accedamus. Ait vir eruditiſſimus tale fortaſſis fuiſſe legis Iuliæ caput, *Ex fœderato populo quemquam fieri ciuem Romanum, niſi is populus fundus factus fuerit, non placere.* Vel potiùs in hunc modum. *Qui fundi populi facti non erunt, ciuitatem ne habeant*

Priori verborum formula caput legis Iuliæ comprehenſum fuiſſe credere non poſſum, cùm Tullius integrum illud recitarit, in quo de ſingularibus priuatiſque hominibus nulla fit mentio; quodque, vt ſuprà adnotauimus, ad ciuitates integras Romana ciuitate donandas attinet. Si poſteriori modo ſcriptum fuerit caput, diuerſiſſimum præ ſe fert ſenſum: tunc enim ad vniuerſitates ciuitatum pertinebit, ad quas proculdubio reſpexit lex Iulia. In ſententiam porro Hotmani concedit, cùm municipalem populum auctorem, ſeu fundum illis fuiſſe aſſerit, qui ſingillatim ciuitate Romana donarentur; quod tamen ſic ſe non habuiſſe diſputat Tullius; ſed de illis ſupra ſatis. Vt autem de conditione populorum fundorum breuiter dicamus, certiſſimum eſt liberos eos fuiſſe; neque vi adactos vt legibus Romanis, iure patrio abdicato, vterentur. Penes ipſos enim erat proprio connatoque iure vti: vel, ſi elegiſſent, Romano; hac tamen conditione, ſi populus Romanus ita permiſiſſet, vt eius, quippe ſuperioris, majeſtas conſeruaretur, & beneficij loco ſecundum leges Romanas viuere, fœderati ſociique, vtpote inferiores, haberent.

Verba tandem eruditiſſimi Petri Pithœi, vt

intellexiſſe ipſum puto, explicanda mihi ſunt, *Sanctitatem Apoſtolicæ Sedis ſic comiter conſeruantes quemadmodum principes liberos decet, ſi non æquo iure, certè non vt dedititios, aut fundos.* Tranſtulit Pithœus hanc loquendi formulam à rebus reip. Romanæ politicis ad noſtras, quæ ad ſummos Pontifices ac Reges ſpectant: inter quas ne ſimilitudo perfecta intercedit, nec diſſimilitudo pariter ipſas penitus diſiungit. Dicere equidem potuit Pithœus, *Sanctitatem Apoſtolicæ Sedis ſic comiter conſeruantes quemadmodum Principes liberos decet*, Quandoquidem ratione ſpiritualis regiminis oues paſtore inferiores ſunt, eiuſque vocem audiunt, vt ipſe Pithœus aſſerit: qui nouerat illam verbornm formulam fœderibus Romanis quandoque appoſitam, MAIESTATEM POPVLI ROMANI COMITER CONSERVANTO, vt eſſent, qui conſeruare tenebantur inferiores. Id clarè explicant verba leg. 7. §. 1. Dig. de captiuis & de poſtlim. reuerſis. *Liber autem populus eſt is, qui nullius alterius populi poteſtati ſubiectus eſt. Item ſiue æquo fœdere in amicitiam venit: ſiue fœdere comprehenſum eſt, vt is populus alterius populi maieſtatem comiter conſeruaret. Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum ſuperiorem eſſe: non vt intelligatur*

alterum non eſſe liberum, & quemadmodum clientes noſtros intelligimus liberos eſſe; etiamſi neque auctoritate, neque dignitate, neque iure omninò nobis pares ſunt: ſic & eos qui maieſtatem noſtram comiter conſeruare debent, liberos eſſe intelligendum eſt. Differunt autem fœdera, quæ populus Romanus cum alio libero populo percutiebat, ab illis fœderibus quibus Chriſtianæ oues, vt filij, paſtoribus ſuis, tanquam patribus, obſtringuntur: ſicut ius perſequendi ac vlciſcendi iniurias à fœdifragis & perduellibus illatas longè diſtat à iure, quo patres ſpirituales commonefaciendo in filios ſibi ſubditos animaduertunt. Conſeruant etiam Reges Chriſtianiſſimi ſanctitatem Apoſtolicæ Sedis, vt filij parentes obſeruare; illiuſque res ac fundos defendere, vimque hoſtium ab eis propulſare debent, & provt communes ob rationes tenentur. Verbum illud *conſeruanto* in fœderibus Romanis imperantis erat. At precantis eſt atque hortantis patris ſpiritualis, non imperantis, in fœderibus Chriſtianis: quo ſenſu illud acceperunt ſummi Pontifices, qui ad Reges Galliæ confugerunt, eoſque impensè rogarunt, vt in Apoſtolicam ſedem ſe reducerent ac reſtituerent: iniurias ac hoſtium vim ab ea arcerent, Eccleſiam con-

ſeruarent, vtque Conciliorum decreta in Gallia ſeruarentur. Certè non vt dedititios aut fundos Reges Galliæ erga ſanctam Sedem ſe gerere veriſſimum eſt. Dedititiorum quippe conditio peſſima erat, qui ſe, ſuaque diuina & humana vtenſilia arbitrio & poteſtati victoris permiſerunt. Cuius conditionis & formulæ exempla duo propoſuit Liuius, primum lib. 1. deditionis Collatiæ Tarquinio Regi factæ. Alterum lib. 26. deditionis Campanorum, Attellanorum, Calatinorum, & Sabatinorum. Neque porrò in ſpirituali politeia vllus dedititius eſt, non ille, qui, vt ad meliorem mentem redeat, patri ſpirituali totum ſe permittit, & in eius poteſtate fore ſe promittit, vt enim ſe in libertatem afferat, & diabolicæ ſeruitutis iugo ſe ſubtrahat, illius conſilijs vtitur; & erroris pœnitens, eumque confeſſus, à peccati nexibus ſacerdotali auctoritate liberatur. Dedititius verò libertate amiſſa, & de rebus ſuis ſtatuendi facultate, à ſeruo & mancipio non longè diſtat. Adiecit Pithœus fundos, non vt paris conditionis cum dedititiis eos demonſtraret, ſed vt oſtenderet Galliæ Reges non tantùm Eccleſiæ Romanæ ſeruos ac mancipia non eſſe, & eam ipſis non imperi-

tare, nec leges, ab ea tanquam deuictos à victore, ipſos accepiſſe: verumetiam vt doceret Eccleſiæ huius regni leges (quas perperam & impropriè Priuilegia vocant, quaſi à ſuperiori domino fœderato conceſſa ſint) connatas ac proprias Monarchiæ, & huic noſtræ genti eſſe; neque illas à ſummis Pontificibus Reges, velut beneficium ſibi collatum, accepiſſe; quod olim fecere populi Romanorum ſocij ac fœderati, qui ob adſcitas Quiritium leges populi fundi appellati ſunt. Quamobrem cum erudiſſimi Rigaltij bona venia dicam, me in Pithœi verbis aut ſenſu næuum haud deprehendere.

LVDOVICO NVBLEO IC^{to.}

HENRICVS VALESIVS S.

DE Epiſtola Iſmaelis Bullialdi doctiſſimi Viri quam mihi legendam miſiſti ago gratias. Multa de populis fundis, deque iure ac verbo populorum fundorum acutè ab eo notata magna cum voluptate perlegi. Conſilium quoque eius ac inſtitutum magnopere probaui, qui Petri Pithœi ſententiàm ac locutionem aduerſus obſeruationem Cl. Viri Nicolai Rigaltij defendere inſtituiſſet, Atque ego initio quidem cum obſeruationem Rigaltij de populis fundis oculis prope caligantibus percucurriſſem, rem à Rigaltio confectam eſſe credideram, vt iam de Petri Pithœi lapſu dubitatio nulla ſupereſſet. Sed poſtquam Epiſtolam Bullialdi, quam ad me miſeras perlegendam curaui, & obſeruationem illam Rigaltij alienis oculis relegi, tum demum intellexi Petrum Pithœum, qui Reges Chriſtianiſſimos Sanctitatem

Apoſtolicæ Sedis comiter conſeruare dixit, vt Principes liberos decet, non verò vt dedititios aut fundos, commoda & benigna interpretatione poſſe defendi. Ac Bullialdi quidem interpretationem ſequetur qui volet : eſt enim doctè & ingeniosè excogitata. Mihi tamen ,vt ingenuè dicam quod ſentio, non ſatisfacit. Etenim affirmat Bullialdus idcirco Reges Chriſtianiſſimos non eſſe fundos Sedis Romanæ, quod leges habeant proprias & imperio ſuo connatas, non Pontificis Romani beneficio aut permiſſu, quæ libertates appellantur : cum populi fundi beneficio ac permiſſu populi Romani legibus Romanis vterentur. Sed hæc ratio prorſus nihil concludit. Nam & populi fundi leges ſuas habebant ſimul cum ciuitate & Republica ſua natas, quibus domi vtebantur abſque vllo beneficio ac permiſſu populi Romani, vt docet Agellius in lib. 16. cap. 13. de municipibus loquens. Id que nec ipſe Bullialdus, vt credo, inficiabitur. Quippe qui meminerit, in oratione Ciceronis pro Balbo ſcriptum eſſe, populos liberos ac fœderatos fundos eſſe factos, cum legem aliquam populi Romani adſciuiſſent, puta, legem Voconiam de hæreditatibus, aut Furiam de Teſtamentis, aut aliquam aliam

de iure ciuili, qua deinceps in ciuitate ſua vterentur. In cœteris verò rebus, leges patrias & auitas cuſtodiebant, quas nullo populi Romani beneficio, ſed ſuo iure retinebant.

Non igitur dici poteſt Reges Chriſtianiſſimos ideo fundos non eſſe Sedis Romanæ, quod proprias leges habeant abſque permiſſu Sedis illius, quippe cum etiam populi fundi leges proprias haberent abſque vllo beneficio populi Romani, nec populi Romani gratia opus habuerint, niſi ob eam legem quam ex iure ciuili populi Romani adſciſcere commodum ſibi eſſe ducebant. Proinde alia conquirenda eſt interpretatio verborum Petri Pithœi.

Videamus igitur, quod fuerit ius, quæ conditio populorum fundorum. In eo precipuè ſita eſt conditio populorum fundorum, quod legibus, plebiſcitis, & iuſſis populi Romani quæ ipſi adſciuerant, adſtricti tenebantur. Docet id apertè M. Tullius in Oratione pro Balbo his verbis. *Sed totum hoc, iudices, in eâ fuit poſitum ſemper ratione atque ſententia vt cum iuſſiſſet populus Romanus aliquid; ſi id adſciuiſſent ſocij populi, ac latini, & ſi ea lex quam nos haberemus eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, reſediſſet, vt tum lege eadem is populus teneretur*, &c. Accedit Agellius in lib. 16. cap. 13. qui Municipes ita

definit *Municipes ſunt ciues Romani ex Municipijs legibus ſuis & ſuo iure vtentes, muneris tantum cum populo Romano honorarij participes, nullis aliis neceſſitatibus, neque vlla populi Romani lege adſtricti, ni in quam populus eorum fundus factus eſt.* Ex quibus apparet populos fundos adſtrictos fuiſſe legibus Romanis, in quas fundi facti fuiſſent vt loquitur Agellius, vel quibus fundi fuiſſent facti, vt ait Cicero pro Balbo. Quod quidem eatenus valebat, vt ex populis fundis ſinguli ciues accuſari & accuſare poſſent, ea lege populi Romani quam adſciuerant & cauſam dicere apud Magiſtratū populi Romani cogerentur. Hic ergo ſenſus eſt verborum Petri Pithœi, Reges Chriſtianiſſimos non eſſe adſtrictos iuſſis, reſcriptiſque Pontificum Romanorum. Fidem quidem, & doctrinam Sedis Apoſtolicæ amplectuntur, & colunt Reges Chriſtianiſſimi; adeo vt, ne tranſuerſum quidem vnguem, ab ea diſcedere velint.

Sed iuſſis, ac decretis Pontificum, teneri ſe nequaquam exiſtimant, niſi quatenus ea iuſſa ſacris canonibus conſentiant, aut Eccleſiæ Gallicanæ libertatibus, non repugnent. Atque, vt paucis verbis rem abſoluam, fidem à Sede Romana, non legem accipiunt. Hæc fuit ſine

dubio mens Petri Pithœi,cum Reges Chriſtianiſſimos auctoritatem Sedis Apoſtolicæ comiter conſeruare pronuntiauit, provt Principes liberos decet, non vt dedititios aut fundos, id eſt, non vt eos qui ſe legibus & iuſſis Pontificum adſtrinxerunt. Quod ſi fundos poſteriori loco poſuit Pithœus, non id illum feciſſe putandum eſt, quod fundos populos deterioris conditionis, quam dedititios eſſe crediderit. Neque enim verbum illud quod poſtremum ponitur, ſemper augendi vim habeat, neceſſe eſt. Atque hæc ſunt quæ pro defenſione Petri Pithœi, poſt doctiſſimi Bullialdi Epiſtolam, aduerſus obſeruationem Viri Cl. Nic. Rigaltij ad te potiſſimum perſcribenda eſſe duxi, mi Nublæe, quippe quem Petro Pithœo imprimis fauere, eiuſque viri ſcripta, ac dicta omnia, plurimi facere intelligerem. Cœterum de iure & conditione populorum fundorum cum primum mihi otium ſuppetet, peculiari Epiſtola ad te ſcribam. Vale.

LVDOVICO NVBLEO IC^to
HENRICVS VALESIVS
S.

QVod iam dudum tibi pollicitus fueram, Doctiſſime Nublæe, de iure, & conditione populorum fundorum, nunc tandem bona fide tibi perſoluo. Quædã enim in eo iure mihi deprehendiſſe videor, quæ ab alijs non obſeruata, nec ſatis diſtinctè notata ſunt. Quippe cum Marc. Tullius ſolus pene ex antiquis ſcriptoribus, qui ad nos peruenerunt, de populis fundis diſſeruerit, adeo tamen obſcura atque intricata eſt omnis eius oratio, vt pene plus obſcuritatis quam lucis afferre videatur. Et laudandus eſt quidem meo iudicio Vir doctiſſimus. Bullialdus, qui Ciceronis verba pro virili parte illuſtrare conatus eſt, ſed pace eius dixerim, Ciceronis mentem non planè, neque ex omni parte eſt aſſecutus. Itaque nobis ſatis amplum ſpicilegium reliquit.

Lucius Gellius & Cn. Cornelius Coſſ. legem ex ſenatus ſententia tulerant, vt ciues

Romani eſſent ij, quos Cneius Pompeius de conſilij ſententia ſingillatim ciuitate donaret. Donatus fuit ciuitate à Cn. Pompeio, ex conſilij ſententia, Lucius Cornelius Balbus. Extitit poſtea Gaditanus quidam, qui Balbum accuſauit, quod pro ciue Romano ſe gereret, ajebatque, ex populo Gaditano, vt pote fœderato, neminem potuiſſe fieri ciuem Romanum, niſi populus Gaditanus fundus factus fuiſſet. Negabat enim, vt ait Cicero, ex fœderato populo quemquam potuiſſe, niſi is populus fundus factus eſſet, in hanc ciuitatem venire. Cum igitur populus Gaditanus fundus factus non fuerit, Balbum, qui Gaditanus erat, ciuem Romanum fieri non potuiſſe. Ac primo id notatum velim, errare eos qui exiſtimant, aliter ab accuſatore Balbi, aliter à M. Cicerone populos fundos explicari. Neque enim reprehenſus eſt à Cicerone accuſator Balbi, quod ignoraſſet, quinam eſſent populi fundi, ſed tantùm quod dixerat, fœderatos populos fundos fieri debuiſſe, vt aliquis ex eorum ciuibus in Romanam ciuitatem veniret. Fundum igitur factum eſſe Populum Gaditanum negabat aduerſarius Balbi, id eſt auctorem ac ſubſcriptorem legis Gelliæ, qua ſtatutum erat, vt is eſſet ciuis Romanus, quem Pompeius ciuitate

eſſet donaturus ex conſilij ſententia, vel certe ſubſcriptorem decreti illius, quo Balbus à Pompeio ciuis Romanus factus fuerat, vel potius ſubſcriptorem legis Gelliæ, quâ ſtatutum erat vt is eſſet ciuis Romanus quem Pompeius ciuitate eſſet donaturus. Hanc illius explicationem fuiſſe, ipſe oſtendit Cicero pag. 391. *Potuit magis fundus populus Gaditanus fieri (quoniam hoc magnopere delectare verbo) ſi tum ſit fundus cum ſcita ac iuſſa noſtra ſententia ſua comprobat*, &c. Ex quibus tamen verbis quidam poſſint ſuſpicari hanc fundorum populorum explicationem à Cicerone non probari, ſed ex interpretatione ab aduerſario prolata Ciceronem aduerſus ipſum argumentari. Quod quidem innuere videntur hæc verba. *Si tum ſit fundus*. Sed ea verba ambiguum ſenſum habent, nihilque neceſſariò conficiunt, itaque in eadem ſententia permaneo, Ciceronem in ſignificatione fundorum populorum, nihil fere ab aduerſario Balbi diſſenſiſſe. Quod longe clarius fiet, ſi ipſa Ciceronis verba, quibus accuſatori reſpondet, accuratè expendamus, quæ à viris doctiſſimis qui nuper hoc argumentum tractarunt, perperam accepta ſunt. Sic igitur ait Cicero. *Quid enim dici potuit imperitius, quam fœderatos populos*

fieri fundos oportere? Nam id non magis eſt proprium fœderatorum quam omnium liberorum. In ijs verbis aliquam eſſe obſcuritatem rectè Bullialdus animaduertit. Eſt igitur huius loci ſenſus iſte, non poſſe quempiam ex populo aliquo in ciuitatem Romanam venire, niſi is populus fundus factus ſit, id non magis pertinet ad fœderatos, quam ad liberos populos. Par enim vtrobique ratio eſt. Atqui in populis liberis id falſum eſt, ergo etiam in fœderatis. Hoc eſt argumentū Ciceronis, quod oratorio more fuſius exequitur. Atque ita explicanda eſſe hæc verba, ipſe indicat Cicero non longè poſtea, cum ait pag. 389. *ſed cum eſt iſtud imperitiſſimè dictum de populis fundis, quod commune eſt liberorum populorum, non proprium fœderatorum. Ex quo intelligi neceſſe eſt, aut neminem ex ſociis ciuem fieri poſſe; aut etiam poſſe ex fœderatis.* Minor autem illa propoſitio Ciceronis, id ſcilicet falſum eſſe in populis liberis, multis exemplis à Cicerone mox comprobatur pag. 389. cui iungenda eſt pag. 392. Multi in ciuitatem recepti ex liberis fœderatiſque populis.

Quas latini voluerunt, adſciuerunt. Notanda ſunt hæc verba, Populus Romanus primùm voluerat & ſciuerat legem aliquam, puta Furiam, aut Voconiam. Deinde ſocij eandem

legem adſciſcebant, & volebant, id eſt, ſcitam ſua voluntate ac ſuffragio comprobabant, vt ea deinceps lege, tanquam ſua, vterentur.

Totum hoc iudices, in ea poſitum fuit ratione, vt cum iuſſiſſet populus Romanus aliquid: ſi id adſciuiſſent ſocij populi ac Latini. Pergit Cicero vt oſtendat id commune eſſe tam liberis, quam fœderatis. Nam ſocij populi idem ſunt, ac liberi, vt ex loco proximè citato apparet. Latinos autem fœderatos fuiſſe nemo neſcit.

Et ſi ea lex quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, reſediſſet. Reddit rationem nominis fundorum populorum. Scio alios aliam afferre nominis huius ratione͂, ſed in re obſcura, Ciceronis interpretationem ſequi maluerim, quam cum recentioribus hariolari.

Vt tum lege eadem is populus teneretur. Tenebantur ergo ſocij & fœderati ea lege populi Romani, quam adſciuerant ita vt & accuſare ex ea lege ciuem Romanum, & ipſi coram Magiſtratu Romano cauſam dicere ex ea lege tenerentur. Quemadmodum docet Agellius in lib. 16. cap. 13. de Municipibus ſcribens. *Nullis aliis neceſſitatibus, inquit, neque vlla populi Romani lege adſtricti, ni in quam populus eorum fundus factus eſt.*

Bullialdus quidem in Epiſtola ad Rigaltium id ſic explicat, quaſi populi qui aliquam populi Romani legem adſciuerant, eam amplius mutare non poſſent. Sed re accuratiùs perpenſa non videtur mihi nunc veriſimile ſocios & Latinos qui legem Furiam, verbigratia, de Teſtamentis adſciuerant, coactos fuiſſe apud Magiſtratum Romanum diſceptare de Teſtamento, ſi quæ fortè controuerſia inter ipſos nata eſſet. Et ſanè cum Cicero id non dicat, nihil cauſæ eſt, cur nos id affirmare velimus. Id tantum dicit Cicero, populum qui legem populi Romani adſciuit, eadem lege teneri: ex eo autem non ſequitur, ciues ex fœderato populo quí fundus factus fuerat, cauſam Romæ dixiſſe. Quod ſi ita fuiſſet, non id taciturus erat Cicero; quippe qui tantopere laborat, vt nihil de iure populi Romani imminutum eſſe demonſtret, cum populi fundi facti fuerant. Et verbum *adſciſcendi* quo vtitur Cicero, hanc videtur vim habere, vt populi qui legem Romanam adſciuerant, ea deinceps tanquam ſua vſi fuerint. Sed de his quæ coniectura ſola nituntur, Lectorſuo arbitrio ſtatuet.

Non vt de noſtro iure aliquid minueretur. Id eſt non vt minus iuris eſſet populo Romano, ſi

quem vellet ex eo populo qui legem aliquam adſciuiſſet, ciuitate Romana donare. Atque hoc eſt quod ait Cicero pag. 391. *videbat enim populos de ſuo iure, non de noſtro fundos fieri ſolere.*

Sed vt illi populi aut iure eo, quod à nobis eſſet conſtitutum aut aliquo commodo aut beneficio vterentur. Affert rationes cur populi fundi fieri ſoliti ſint & legem aliquam populi Romani adſciſcere. Prima eſt vt iure ciuili populi Romani vtantur. Vt cum ſocij & Latini legem Furiam de Teſtamentis, aut aliam quampiam adſciuerunt. Secunda eſt vt commodo aliquo aut beneficio vtantur, puta cum iidem ſocij legem Iuliam, qua Latinis & ſocijs ciuitas data eſt, adſciuerunt : vel cum leges aliquas adſciuerunt quibus præmium dabatur accuſatori, qui ſenatòrem Romanum eius criminis reum peregiſſet. Quod quidem præmium ſæpius additum fuiſſe legibus Rom. quicumque antiquitatis Romanæ periti ſunt non ignorant. Talis fuit lex Seruilia, cuius in hacipſa oratione meminit Cicero.

Poteſt etiam hîc locus intelligi de lege, qua immunitas vel priuilegium aliquod conceſſum fuerat ſocijs ac Latinis : verbi gratia, cum Romani poſt bella ciuilia omnibus non modo ſtipendiarijs, ſed etiam liberis, ac fœderatis

populis remiſſionem æris alieni, ſeu nouas tabulas conceſſerunt. Quam legem, omnes quidem libentiſſimè adſciuerunt: ſoli Rhodij legis illius commodo vti noluerunt, vt Dio teſtatur in Rhodiaca pag. 331.

Ipſa denique Iulia qua lege ciuitas eſt ſocijs & Latinis data. Poſtquam retulit Cicero legem Furiam & Voconiam, aliaſque de iure ciuili, commemorat Iuliam legem quæ & ipſa pertinebat ad ius ciuile, ſeu priuatum populi Romani. Nam lex Iulia erat de ciuitate ſocijs & Latinis cōmunicanda. Ciuitas autem eſt iuris priuati, vt monuit me Carolus Annibal Fabrotus doctiſſimus Anteceſſor, cum initio aliter ſenſiſſem. Cur autem eam legē hoc loco affert Tullius, niſi quia à Latinis & ſocijs adſcita & approbata eſt, perinde ac Furia ac Voconia de quibus antea locutus fuerat.

Vt qui populi fundi facti non eſſent, ciuitatem non haberent. Profert caput legis Iuliæ in quo mentio fiebat populorum fundorum. Et rectè omnino Bullialdus obſeruat legem loqui de Vniuerſitate, id eſt de Vniuerſo populo, cui ciuitas daretur, non de ſingulari ciue vnius populi, contra quam Nicolaus Rigaltius ſenſerat. Hic ergo ſenſus eſt huius capitis legis Iuliæ, vt ex ſocijs & Latinis ij tantum

populi ciuitatem Romanam haberent, qui auctores ſubſcriptoreſque huius legis eſſent, ſeu qui eam legem ſua ſententia ſuiſque decretis comprobaſſent. Sed miror quod aiunt Rigaltius & Bullialdus accuſatorem Balbi hoc præcipuè capite legis Iuliæ vſum fuiſſe. Id enim Cicero non dicit. Errat etiam meo iudicio idem Bullialdus cum ſcribit legiſlatorem hoc capite ius Romanæ ciuitatis ad pauciores reſtrinxiſſe, ad populos ſcilicet benemeritos qui leges Romanas adſciſcendo, obnoxios ſe illis feciſſent. Non enim aliæ leges hoc capite intelliguntur, ſed ipſa lex Iulia. Itaque dupliciter fallitur Bullialdus in huius capitis explicatione, tum quod hæc verba, *vt qui populi*, de omnibus exteris populis dici exiſtimauit cum tamen dicantur de ſocijs & Latinis, tum quod verba illa quæ ſequuntur *fundi facti non eſſent*, ad omnes populi Romani leges retulit, cum de ſola lege Iulia accipienda ſint, cui fundos fieri oportebat ſocios Italici nominis ac Latinos, ſi ciuitatem conſequi vellent. Porro totus hic locus ita ſcribendus videtur *Ipſa denique Iulia qua lege ciuitas ita eſt ſocijs & Latinis data, vt qui populi fundi facti non eſſent ciuitatem non haberent.* Hæc enim vltima verba Ciceronis ipſius ſunt, non legis

Iuliæ vt plerique exiſtimarunt.

In quo magna contentio Heracienſium & Neapolitanorum fuit, cum magna pars in ijs ciuitatibus fœderis ſui libertatem ciuitati anteferret. Cum lex Iulia Romæ lata eſſet, qua ciuitas ſocijs in Italia & Latinis dabatur. Neapolitani & Heraclienſes concionem populi aduocarunt, vt in commune conſulerent quidnam facto opus eſſet. Vtrum beneficium ſibi oblatum amplecterentur, an repudiarent. Multi in ijs ciuitatibus reperti ſunt qui eum honorem ciuitatis Romanæ aſpernarentur, mallentque fœderati eſſe quam ciues Romani.

Fœderis ſui libertatem. Fœderati enim liberi erant vt docet, Proculus in lege 7. ff. de capt. & poſtl. reuerſ. Hæc autem libertas fœderis, adimebatur ciuitate Romana, Populus enim qui in ciuitatem Romanam tranſierat, fœderatus populi Romani amplius eſſe non poterat. Ex hoc loco id tantum conſequitur, libertatem fœderis ſimul cum iure ciuitatis Romanæ conſiſtere quod veriſſimum eſt. At Bullialdus ex hoc loco concludit fundos populos factos, fuiſſe iuris ſui libertatis id eſt, αὐτονομίας amiſſione, & quaſi alienatione, mutatis ſcilicet legibus proprijs adſcitiſque Romanis. Quod eſt falſiſſimum & à mente

Ciceronis prorſus alienum. Nam populi fundi prorſus liberi erant ac ſui iuris, nullo iure, nulla lege populi Romani adſtricti niſi quam ipſi ſponte adſciuiſſent, voluiſſentque vt loquitur Cicero. Velle autem & adſciſcere liberorum eſt. Sed Bullialdus primùm deceptus eſt à praua lectione, Nam in loco Ciceronis legit *iuris ſui libertatem ciuitati anteferre*, cum tamen legatur in omnibus vt opinor editionibus, fœderis ſui libertatem. Deinde exiſtimauit idem Bullialdus, populos fundos fieri mutatis ſuis legibus adſcitiſque Rom. quod tamen neceſſe non fuit. Vnam enim duntaxat aut alteram legem adſciſcebant, non autem omnes leges Populi Romani, neque id laturi fuiſſent Romani vt aliquis populus aut ſocius aut fœderatus omnes ipſorum leges adſciſcerent Nec vllus veterum dixit quoſdam fuiſſe populos qui leges omnes populi Romani adſciuiſſent, & cum Romæ quotidie nouæ leges ferrentur, quotidie etiam leges ab illis populis adſciſci debuiſſent. Denique putauit idem Bullialdus in hoc capite legis Iuliæ fundum populum dici reſpectu aliarum legum populi Romani, cum tamen fundus populus hic dicatur auctor ſubſcriptorque legis ipſius Iuliæ. Conſenſum enim

ipſorum

ipſorum populorum intercedere oportebat, vt ciuitatem Romanam adipiſcerentur. Inuito quippe beneficium non datur. Hinc eſt quod Liuius dicit in lib..... Præneſtinos ob virtutem ciuitate donatos non mutauiſſe, quod idem eſt ac ſi diceret fundos factos non fuiſſe.

Vt populi fundi beneficio noſtro non ſuo iure fiant. Non enim ius habent populi liberi ac fœderati adſciſcendi leges populi Romani, eaſque ſua ſententia ac ſuffragio comprobandi, ſed id vt faciant permittit populus Romanus; nec leue illud erat beneficium populi Romani, vt partem iuris ſui cum ſocijs & Latinis communicaret.

Id ſi eſt eiuſmodi, &c. Non igitur omnia iuſſa & ſcita populi Romani permittebantur adſciſcere ſocij ac fœderati, vti ex hoc loco liquet manifeſtiſſimè. Quænam autem eſſent illa quæ non permittebantur fœderatis, docet mox Tullius; quæ ſcilicet ad Remp. ad Imperium, & ad ſtatum rei Romanæ pertinebant.

Vt quibuſdam populis ſiue fœderatis, ſiue liberis permittendum eſſe videatur. Sic fœderatos & liberos iungit Proculus in l. 7. citata, fœderati quidem populi ſunt liberi, vt iam dixi, ſed non omnes liberi populi, ſunt fœderati. Liber populus, ait, Proculus, eſt is, qui nullius alte-

D

rius populi poteſtati eſt ſubiectus. *Siue is fœderatus eſt*,&c. Liber ergo generis vicem obtinet. Populi enim, alij ſunt liberi, alij ſtipendiarij, ex liberis, alij fœderati, alij ſine fœdere, per liberos autem populos intelligere videtur Cicero, ſocios atque amicos populi Romani, quibus cum nullum fœdus ſcriptum intercedebat, vt patet ex pag. 389. *ſed cum eſt, illud imperitiſſimè dictum de populis fundis*, &c.

Permittendum eſſe videatur. Hæc permiſſio dupliciter intelligi poteſt, primo, vt Romani petentibus ſocijs ac fœderatis id permiſerint, vt leges ſuas adſciſcerent, quemadmodum doctiſſimus Bullialdus cenſuit. Secundo, vt id fieri paſſi fuerint Romani, & diſſimulauerint, quæ tacita permiſſio dici poteſt. Certè Cicero id poſtulatum fuiſſe non dicit.

Vt ſtatuant ipſi non de noſtris, ſed de ſuis rebus, quo iure vti velint. Hoc eſt, quod ait Cicero pag. 388. *Videbat enim populos de ſuo iure, non de noſtro fundos fieri ſolere.* Ex quo patet, fundum fieri nihil aliud eſſe, quam ſtatuere & velle, ſeu auctorem eſſe & ſententia atque auctoritate ſua aliquid comprobare. Notandum porro diſcrimen eſt inter hæc duo, ſuo iure, & de ſuo iure. Populi non fiebant fundi ſuo iure, ſed beneficio populi

Romani, fiebant tamen fundi de ſuo iure, vt de ſuis rebus ſtatuerent.

De noſtra vero Republica, de noſtro imperio, de noſtris bellis; de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt. Id eſt majores noſtri noluerunt, vt populi liberi ac fœderati de Republica noſtra, de bellis & victorijs quidquã ſtatuerent, neque vt eas leges quæ ad ſtatum rei Romanæ pertinent, ſibi adſciſcerẽt.

Fere enim in eas leges, quæ de iure ciuili latæ eſſent, fundi populi fiebant, non vero in eas leges,quæ ad ius publicum populi Romani ſpectabant. Hinc eſt quod ſuperiùs dixit Cicero, *Innumerabiles aliæ leges de iure ciuili latæ ſunt*, &c. Et longè poſt loquens de lege Gellia qua ſancitum erat, vt ciues Romani eſſent ij quos Pompeius ex conſilij ſententia, id eſt cauſa cognita ciuitate, donaſſet. *Huic*, inquit, *generi legum fundos populos fieri non ſolere.*

Atqui ſi Imperatoribus noſtris, &c. Vt hæc cum ſuperioribus cohæreant, ſic interpretari oportet. Atqui ſi Imperatoribus noſtris, & Senatui, & populo, non licebit fortiſſimum quemque ex fœderatis, & ſocijs, ciuitate donare, niſi fundi, ideſt, auctores facti fuerint. Fœderati ſtatuent de noſtro Imperio, de noſtra Republica, de noſtro iure, de noſtris

bellis ac victorijs, atque ita, in eorum poteſtate ſitum erit, an fortiſſimos viros in noſtram ciuitatem adſciſcamus, priuabuntque nos, ſi voluerint, opera atque auxilio fortiſſimorum virorum. Cœtera deinde ſatis plana atque aperta ſunt; vt iam interpretatione noſtra non egeant.

Ex his intelligitur nomen fundus, cum de populis dicitur, non ſignificare ſtatum quemdam, aut conditionem populorum, eo modo quo, cum populus liber, aut fœderatus, ac ſocius appellatur, ſtatus & conditio illius populi declarari ſolet. Fundus enim populus nihil aliud eſt, quam auctor, ſubſcriptorque. Itaque populus non dicitur fundus eſſe, ſed fundus fieri. Quod quidem in omnibus Ciceronis locis, in quibus populorum fundorum mentio fit, obſeruare licet. Et hoc eſt quod Pithœo, aliiſque quampluribus anſam erroris videtur præbuiſſe, qui exiſtimarunt, nomine fundorum populorum, conditionem aliquam ſtatumque certum deſignari. Cum tamen populi fundi non fiant, niſi ei legi quam adſciſcunt: fiantque fundi legi populi Romani, eodem modo, quo fundi fiunt venditioni, cum locum, aut agrum publicum vendunt. Vt igitur, ex eo quod populus aliquis fundus

factus fuerat, cum locum aliquem alienauerat, quemadmodum docet Feſtus, non rectè quis concluderet, peculiarem eſſe conditionẽ populorum fundorum: ita neque ex eo quod populi fundi fiant legi cuipiam populi Romani. Neque vero vnquam Cicero populos fundos ſimpliciter appellat, niſi ſemel cum ait. *Sed cum eſt illud imperitiſſimè dictum de populis fundis*, &c. Quod tamen, non ita eſt accipiendum, quaſi certum genus eſſe populorum fundorum crediderit Cicero: ſed populos fundos dixit pro ijs, qui fundi, id eſt, auctores fiunt. Idque, præter cæteros locos, quos in hac Epiſtola adduxi, ſatis declarat alter ex eadẽ oratione, vbi agit de lege Seruilia. *Nemo vnquam eſt de ciuitate accuſatus, quod aut populus fundus factus non eſſet, aut quod fœdere, ciuitatis mutandæ ius impediretur.* Et Paulo poſt. *Num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur, aut lege Seruilia, aut cæteris quibus Latinis hominibus erat propoſitum aliqua ex re præmium ciuitatis.* Vbi ſcribendum videtur legi Seruiliæ.

Secund[o] notandum eſt, populos fundos reuera libe[ros] fuiſſe, & ſui iuris, vt rectè à doctiſſimo Viro Nicolao Rigaltio eſt obſeruatum. Populi enim fundi erant, aut ſocij, aut fœderati populi Romani, quibus permittebat

populus Romanus, vt legem aliquam adſciſcerent. Agellius vero etiam ad municipia ciuium Romanorum, id nomen extendit. Ipſe quoque populus Romanus, rectè dici poſſit fundus factus fuiſſe legibus Athenienſium, quas per Decemuiros deſcriptas voluit & adſciuit.

Tertio obſeruandum eſt, non in omnes leges populi Romani, fundos populos factos fuiſſe, ſed in eas dumtaxat, quæ eſſent de iure ciuili, aut quæ ad commodum ipſorum pertinerent.

Poſtremo illud annotãdum eſt, Ciceronem, tametſi in explicatione populorum fundorum, ab aduerſario Balbi minimè diſſentiret, tamen in explicatione illius verbi diutius immoratum eſſe, propterea quod, accuſator ille Balbi nimiùm fœderatis tribuendo, de iure atque auctoritate populi Romani aliquid minuiſſe videbatur. Cum enim Gaditanus ille dixiſſet, ex fœderato populo neminem potuiſſe fieri ciuem Romanum, niſi is populus fundus factus fuiſſet; ſic fundum fieri [illegible]ulum explicabat. Cum ſcita ac iuſſa [illegible]uli Romani, ſua ſententia comprobaret. Quæ verba, auctoritatem aliquam videbantur innuere, quaſi fœderati, de legibus ac ſcitis populi Romani,

ſtatuerent quæ vellent. Quamobrem Cicero, vim iuris ac verbi illius pluribus explicandam putauit, vt doceret, fundos populos fieri beneficio populi Romani; nec ſuo iurę, ſed permiſſu ipſius, adſciſcere leges, non quas ipſi vellent, ſed quas populus Romanus, permiſiſſet. Denique non de populi Romani rebus ipſos ſtatuiſſe, ſed de ſuis dumtaxat. Hinc toties verba illa repetit atque inculcat, *vt Populi fundi beneficio noſtro, non ſuo iure fiant.* Et paulo poſt. *Id ſi eſt eiuſmodi, vt populis liberis, ac fœderatis permittendum eſſe videatur, vt ſtatuant ipſi, non de noſtris, ſed de ſuis rebus,* &c. Hæc habui quæ de priſco iure populorum fundorum ad te ſcriberem, in quo explicando viros doctiſſimos Sigonium, Manutium, Antonium Auguſtinum & Hottomanum deceptos eſſe video, qui aliter à Cicerone, aliter ab aduerſario Balbi, fundos populos explicari crediderunt, & Ciceronem cauſæ ſuæ fauiſſe. Quam quidem illorum ſententiam vir excellentis ingenij Adrianus Turnebus in lib. 4. Aduerſariorum merito improbauit. Illud etiam Corollarij loco hîc adiiciam, accuſatorem Balbi ciuem Gaditanum fuiſſe, qui cum ciuitatem ſuam reliquiſſet, & in ciuitatem Romanam fraude irrepſiſſet, iudicio publico

damnatus fuerat, vt ei obijcit Cicero his verbis. *Ignoſco tibi ſi neque Pœnorum iura calles: (reliqueras enim ciuitatem tuam:) neque noſtras potuiſti leges inſpicere: ipſæ enim te à cognitione ſua iudicio publico repulerunt.* Et multo poſt. *Re denique multo ante Gadibus inaudita, fore, huic vt ab illo periculum crearetur grauiſſima tum in iſtum ciuem ſuum, Gaditani Senatus conſulta fecerunt.* Ex quo apparet accuſatorē Balbi non fuiſſe ciuem Romanum, neque enim ſi ciuis Romanus fuiſſet, illum pœna & mulcta afficere auſi fuiſſent Gaditani; et quidem, Senatus conſulto in eum publicè facto. Licebat porro fœderatis accuſare apud populum Romanũ, vt tum hoc exemplo, tum ex lege Seruilia apparet, cuius meminit Cicero in oratione pro Balbo, qua Latinus, (id eſt fœderatus,) qui Senatorem Romanũ reum peregiſſet, ciuitatem Romanam adipiſcebatur. Sanè Proculus in leg. 7. de Captiuis, notat homines ex ciuitatibus fœderatis apud Magiſtratum populi Romani reos factos, & damnatos fuiſſe. Vale Lutetiæ Pariſiorum pridie Kalendas Nouembres.

FINIS.

1227.9

SS 963640

57.

1227.9

59

1227.9